

แนวทางการพัฒนาวิทย์ชุมชน
เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน
จังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์

วีรพงษ์ พลนิกรกิจ
เสกสรร พรหมพิทักษ์
นิภากร กำจรเมฆกุล

ที่มาและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

วิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ต่างเป็น 2 ใน 19 แห่งของวิทยุชุมชนที่อยู่ในโครงการนำร่องของกรมประชาสัมพันธ์หลังจากที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2540 และมีมาตรา 40 ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรคลื่นให้กับประชาชน วิทยุชุมชนทั้งสองแห่งนี้มีสถานภาพเป็นวิทยุชุมชนในระดับรายการของสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย (สวท.) หากทว่าได้มีการปรับระบบโครงสร้างการทำงานในรูปแบบคณะกรรมการและดำเนินการมาตั้งแต่เดือนตุลาคม 2541

เนื่องจากการดำเนินงานของวิทยุชุมชนในแต่ละแห่งจะขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชนที่แวดล้อม ดังนั้นคณะวิจัยจึงสนใจที่จะศึกษามิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนทั้ง 2 แห่ง ทั้งนี้เพื่อแสวงหาวิธีการที่จะพัฒนาวิทยุชุมชนให้เป็นไปตามหลักการให้มากที่สุด รวมทั้งต้องการจะนำเสนอข้อเสนอแนะเพื่อการใช้วิทยุชุมชนให้เป็นกลไกหนึ่งในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงมีดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาสถานภาพของวิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์ที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันทั้งพัฒนาการ บทบาท สภาพปัญหา งบประมาณ และสื่อคู่แข่ง (competitive media)
- 2) เพื่อศึกษาโครงสร้างของวิทยุชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดโครงสร้างดังกล่าว
- 3) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของวิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์
- 4) เพื่อแสวงหาวิธีการดำเนินงานของวิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์ที่ดี
- 5) เพื่อศึกษารูปแบบ และเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดรูปแบบ เนื้อหารายการดังกล่าว
- 6) เพื่อศึกษาการใช้ ความพึงพอใจ ความต้องการ และความคาดหวังของชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์ที่มีต่อวิทยุชุมชน รวมทั้งปัจจัยที่ทำให้ใช้ พึงพอใจ ต้องการและคาดหวังดังกล่าว

7) เพื่อแสวงหาปัจจัยที่จะทำให้วิทยุชุมชนเป็นกลไกหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

8) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมากับวิทยุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์” เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participatory research) ที่ทีมวิจัยประกอบด้วยตัวแทนจากภาคีต่างๆ เข้ามีส่วนร่วมในการที่วิจัยโดยเฉพาะในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล และเป็นการวิจัยที่อิงหลากหลายวิธี (multi-methods) ได้แก่ การสังเกตภาคสนาม (field observation) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) การวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) การจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ และการวิเคราะห์เอกสาร

ทั้งนี้ โดยมุ่งศึกษาเฉพาะสถานีวิทยุกระจายเสียงในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์ ที่ดำเนินรายการวิทยุชุมชนในรูปแบบของคณะกรรมการ ระหว่างปี พ.ศ.2544

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยที่ตอบคำถามตามวัตถุประสงค์มีดังนี้

1. **โครงสร้างและการบริหารจัดการ** ผลการวิจัยพบว่า วิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์มีโครงสร้างระบบรัฐ โดยรัฐเป็นเจ้าของแต่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในสื่อวิทยุกระจายเสียง ฉะนั้นประชาชนจึงควรใช้โอกาสนี้ศึกษา เรียนรู้และสร้างบทเรียน

การบริหารและการจัดการเป็นแบบการบริหารราชการ มีการควบคุม 3 ระดับ คือ การควบคุมระดับชาติ (กฎหมายฉบับต่างๆ) การควบคุมระดับหน่วยงาน (สถานี) และการควบคุมระดับปัจเจกบุคคล (ผู้บริหาร) โดยในส่วนของ การควบคุมจากส่วนท้องถิ่นหรือระดับสถานีนั้นเป็นระดับมีบทบาทในการควบคุมการปฏิบัติมากกว่าระดับอื่น

การควบคุมระดับหน่วยงานเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานของวิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์มีความแตกต่างกันกล่าวคือ ผู้อำนวยการสถานีวิद्यุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งดูแลวิद्यุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ได้ให้เวลาอย่างเต็มที่กับวิद्यุชุมชน ในขณะที่ทีมงานผู้มีส่วนร่วมมีความเข้มแข็งจนเกิดชมรมอาสาสมัครนักวิद्यุชุมชนบุรีรัมย์

2. การดำเนินงานวิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า นอกจากวิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาจะมีคณะกรรมการบริหารฯ และคณะกรรมการผลิตรายการฯ เช่นเดียวกับวิद्यุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์แล้ว วิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมายังมีคณะกรรมการที่ปรึกษาฯ และคณะทำงานฯ ในขณะที่วิद्यุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ไม่มีคณะกรรมการที่ปรึกษาฯ และคณะทำงานฯ ดังกล่าว แต่จะมีชมรมอาสาสมัครนักวิद्यุชุมชน ซึ่งประกอบด้วยภาคประชาชนเป็นส่วนใหญ่

ทางด้านสัดส่วนในคณะกรรมการผลิตรายการนั้น ในส่วนของคณะกรรมการฯ จังหวัดนครราชสีมาประกอบด้วยตัวแทนกลุ่มต่างๆ ดังนี้ ภาครัฐ คิดเป็นร้อยละ 83.33 และภาคประชาชน คิดเป็นร้อยละ 16.67 ในขณะที่คณะกรรมการฯ จังหวัดบุรีรัมย์ภาคประชาชน คิดเป็นร้อยละ 50.00 ภาครัฐ คิดเป็นร้อยละ 42.86 และภาคเอกชน คิดเป็นร้อยละ 7.14

สำหรับกระบวนการสรรหาคณะกรรมการฯ นั้น ทั้ง 2 จังหวัดได้ดำเนินการเหมือนกันคือ การประสานเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่เดิม (หน่วยงานรัฐ และบุคคลที่รู้จักคุ้นเคย) และสรรหาโดยเจ้าหน้าที่สถานี แต่วิद्यุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ยังได้เปิดรับสมัครประชาชนทั่วไป โดยประกาศผ่านทางรายการวิद्यุชุมชน อย่างไรก็ตาม ในภาพรวม การดำเนินงานส่วนใหญ่ยังมาจากกลุ่มผู้มีอำนาจ (authorities) ซึ่งมีสัดส่วนเป็นกลุ่มใหญ่และไม่มีหลากหลายของกลุ่ม ดังนั้นควรมีการทบทวนสัดส่วนสัดส่วนของภาคประชาชน โดยกำหนดให้เพิ่มขึ้นและมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

3. บทบาทหลักของวิद्यุชุมชน วิद्यุชุมชนทั้ง 2 จังหวัดยังคงแสดงบทบาทแบบเดิมคือ การเป็นเครื่องมือถ่ายทอดข่าวสารของหน่วยงานรัฐท้องถิ่น และมีบทบาทตามทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง (top-down) มากกว่าบทบาทตามทิศทางการไหลของข่าวสารในแนวนอน (horizontal) และตามทิศทางการไหลของข่าวสารจากล่างขึ้นบน (bottom-up) ซึ่งเป็นเพราะปัจจัยเชิงโครงสร้างที่กล่าวมาข้างต้น

4. การดำเนินงานด้านการบริหาร การดำเนินงานดังกล่าวข้างต้นได้รับงบประมาณส่วนหนึ่งจากกรมประชาสัมพันธ์ แต่งบประมาณดังกล่าวไม่เพียงพอในการดำเนินงาน ซึ่งนอกจากงบประมาณจะเป็นประเด็นปัญหาหนึ่งแล้ว ในการดำเนินงานวิทยุชุมชนยังมีปัญหาอื่นๆ อาทิ ปัญหาด้านนโยบาย และกฎระเบียบ ปัญหาด้านทรัพยากร (resources) ทั้งด้านบุคคล และเทคนิค ปัญหาด้านการดำเนินงาน ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานภายในวิทยุชุมชน คือ ปัญหาเกี่ยวกับแผนงาน ปัญหาเกี่ยวกับการจัดรายการ ปัญหาด้านการจัดเก็บข้อมูล ปัญหาด้านการสำรวจ และประเมินผลรายการ ฯลฯ

5. การดำเนินงานด้านการผลิตรายการ วิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมา ดำเนินการออกอากาศรายการจำนวน 1 รายการ ออกอากาศประมาณ 3 ชั่วโมง ทุกวันจันทร์ถึงวันอาทิตย์ ในขณะที่จังหวัดบุรีรัมย์ดำเนินการออกอากาศรายการจำนวน 10 รายการ ออกอากาศ ประมาณ 9 ชั่วโมงต่อวัน บางรายการออกอากาศทุกวัน บางรายการออกอากาศเฉพาะวันจันทร์ถึงวันศุกร์ แต่ทั้ง 2 จังหวัดมีการจัดกิจกรรม "วิทยุชุมชนสัญจร" ในลักษณะที่คล้ายกัน กล่าวคือ เป็นการจัดรายการวิทยุนอกสถานที่ของวิทยุชุมชน โดยมีการนำอุปกรณ์สำหรับการส่งกระจายเสียงไปติดตั้งชั่วคราว ณ สถานที่ที่จัดกิจกรรม อาทิ หมู่บ้าน ตำบล โรงเรียนต่างๆ ฯลฯ เพื่อถ่ายทอดรายการออกอากาศในเวลารายการวิทยุชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ให้ผลดี แต่ทว่ามีข้อจำกัดในเรื่องของงบประมาณในการดำเนินการ

6. ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมและสังคม ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยทางการเมืองและเศรษฐกิจของจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์มีลักษณะที่หลากหลายและส่งผลกระทบต่อดำเนินชีวิตของชุมชนและการดำเนินงานของวิทยุชุมชน โดยชุมชนส่วนหนึ่งยังคงยึดมั่นและให้ความสำคัญกับประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น และวิทยุชุมชนก็ได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม/ประเพณี ในรายการ ในขณะที่รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีที่กำกับดูแลกรมประชาสัมพันธ์ได้กำหนดนโยบายการดำเนินงานวิทยุชุมชน และวิทยุชุมชนมีบทบาทในการเป็นเครื่องมือทางการเมือง โดยมีบทบาทในลักษณะระดมรณรงค์เพื่อให้ความรู้ทางการเมืองแก่ชุมชน ด้านสื่อคู่แข่ง วิทยุโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียงสถานีอื่น ถือว่าเป็นสื่อคู่แข่งสำคัญของวิทยุชุมชน

รายการที่มีความเป็นกันเองมากที่สุดและต้องการให้มีเนื้อหาเกี่ยวกับชาวท้องถิ่นมากที่สุด จากข้อค้นพบข้างต้นชี้ให้เห็นถึงตัวแปรจำนวนรายการที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจของชุมชน ดังนั้นวิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาจึงควรขยายเวลาการออกอากาศ โดยกระจายช่วงเวลาให้ครอบคลุมอย่างน้อยช่วงเช้า กลางวัน เย็น และค่ำ

แต่ชุมชนของทั้ง 2 จังหวัดมีความคาดหวังในระดับมากที่วิทยุชุมชนจะเป็นสื่อที่ช่วยเหลือพวกเขาได้เวลามีปัญหา สำหรับความคาดหวังที่มีปรากฏในระดับน้อย คือความคาดหวังที่มีต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในวิทยุชุมชนระดับต่างๆ รวมทั้งความหวังที่จะการเข้าเป็นเจ้าของคลื่นความถี่วิทยุหรือขอจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ในที่นี้ จะแบ่งข้อเสนอแนะเป็น 4 ส่วนคือ

1. ข้อเสนอแนะต่อวิद्यุชุมชนในแต่ละจังหวัด
2. ข้อเสนอแนะต่อการกำหนดนโยบายระดับชาติในการปฏิรูปสื่อเพื่อประชาชนและชุมชน
3. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางในการใช้วิद्यุชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน
4. ข้อเสนอแนะการวิจัยในอนาคต

1. ข้อเสนอแนะต่อวิद्यุชุมชนในแต่ละจังหวัด

(ก) ข้อเสนอแนะต่อวิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมา

ข้อเสนอต่อวิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมา จำแนกเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

1. การบริหาร และการจัดการ

1.1) องค์ประกอบของคณะกรรมการ วิद्यุชุมชนควรมีองค์ประกอบจากทุกกลุ่มที่หลากหลายและต้องเป็นอิสระจากผู้มีอำนาจและนักการเมืองทุกระดับ แต่ผลจากการศึกษาพบว่า ผู้มีส่วนร่วมส่วนใหญ่ยังกระจุกตัวอยู่ที่ผู้มีอำนาจ (authorities) ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ไม่มีความหลากหลายของกลุ่มคน ดังนั้น สื่อของชุมชนอย่างวิद्यุชุมชนจึงควรมีกรรมการบริหารที่มีความหลากหลายทั้งในแง่เพศ อายุ อาชีพ ฯลฯ และโดยต้องมีกลไกเพื่อกำหนดสัดส่วนและคุณสมบัติของคณะกรรมการ รวมทั้งมีกระบวนการสรรหาอย่างยุติธรรม

1.2) มีวิธีการสรรหาคณะกรรมการ ในกระบวนการสรรหากลุ่มคนดังกล่าว นั้น ควรจัดเวทีพบปะกันระหว่างตัวแทนอย่างไม่เป็นทางการของกลุ่มคนต่างๆ จากนั้นให้แต่ละฝ่ายหาแนวทางในการรวมกลุ่มเพื่อสรรหาผู้เหมาะสมเป็นตัวแทน โดยผู้แทนมีวาระไม่เกิน 2 ปี และจัดให้มีการเลือกตั้งประธานกรรมการ และกรรมการบริหารฯ จากตัวแทน และโดยตัวแทนกลุ่มและชุมชนต่างๆ โดยคำนึงถึงความสมดุลแห่งอำนาจและสิทธิในการสื่อสาร

1.3) การมีอาสาสมัคร เนื่องจากวิद्यุชุมชนนั้นเป็นวิद्यุอาสาสมัคร ดังนั้น จึงควรมีอาสาสมัครจำนวนที่เพียงพอที่จะดำเนินงานได้อย่างสะดวก ทั้งนี้อาสาสมัครถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลแบบเป็นไปเอง (spontaneous)

คือเข้าร่วมเพื่อเป้าหมายในการใช้สื่อแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง/ชุมชน

1.4) การกำหนดคุณสมบัติของอาสาสมัคร อาสาสมัครควรเป็นบุคคลที่มีใจรักทุ่มเททั้งกาย และใจ มีความเสียสละ มีความรักสามัคคี (ในการร่วมมือ) มีจิตสำนึกที่เป็นสาธารณะ ทั้งนี้ควรมีอาสาสมัครที่เป็นตัวแทนจากหลากหลายกลุ่มที่สำคัญเมื่อได้บุคคลที่หลากหลายดังกล่าวแล้ว บุคคลที่เป็นอาสาสมัครเหล่านั้นควรมีส่วนร่วมในวิถุชุมชนได้ทุกระดับ ในทางปฏิบัติคือ กำหนดนโยบายเพื่อรองรับให้อาสาสมัครเข้ามามีส่วนร่วมได้ในทุกระดับ และกำหนดแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ได้ตัวแทนของภาคประชาชนที่แท้จริง เช่น การเปิดรับสมัครอย่างเป็นทางการ เชิญเข้ามีส่วนร่วมและใช้เครือข่ายเชื่อมโยงประชาชนให้เข้าร่วม หรือการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเลือกกันเอง ด้วยวิธีการแยกตามเขตปกครอง ฯลฯ

1.5) มีความเป็นอิสระในการบริหารจัดการ การบริหารและการจัดการควรเป็นอิสระมากกว่าที่เป็นอยู่ โดยให้มีลักษณะการบริหารจัดการแบบล่างสู่เบื้องบน คือ พิจารณาความต้องการของผู้ปฏิบัติที่มาจากภาคประชาชน หรือเปิดโอกาสให้มีระบบการบริหารแบบแนวนอน หรือการสื่อสารในระดับเดียวกันมากขึ้น เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการทำงาน เช่น การประสานงานระหว่างคณะทำงาน การดำเนินงานที่ต้องใช้ข้อมูลจากหลายมิติเพื่อให้เกิดความน่าสนใจของเนื้อหาและรูปแบบรายการที่สนองความต้องการมากขึ้น ฯลฯ โดยเจ้าหน้าที่สถานีวิถุฯ อาจทำหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษาหรือผู้สนับสนุนให้กับคณะทำงานวิถุชุมชนเท่านั้น และให้อำนาจ และอิสระในการดำเนินงานอย่างแท้จริง

1.6) กำหนดบทบาทหน้าที่จากโครงสร้างการทำงานให้ชัดเจน จากการศึกษาที่พบว่าการบริหารและการจัดการวิถุชุมชน มีปัญหาด้านการดำเนินงานประการหนึ่งคือความไม่ชัดเจนในการทำงาน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการทำงานในลักษณะที่ผู้ปฏิบัติเกิดความรู้สึกแปลกแยกระหว่างเจ้าหน้าที่สถานีฯ กับเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐอื่น และภาคประชาชน หรือปัญหาขาดการประสานงานที่ตรงระหว่างเจ้าหน้าที่ สวท. กับผู้เข้ามามีส่วนร่วมภาคอื่นๆ การกำหนดบทบาทหน้าที่ของงานแต่ละส่วนของสถานีฯ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถุชุมชน อาทิ การผลิตรายการ และการประสานผู้ร่วมรายการ ฯลฯ ควรให้มีความชัดเจน และมีการนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง เพื่อก่อให้เกิดการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในเวลาเดียวกัน ควรมีการกำหนดนโยบายและมาตรการ (เช่นการประชุม) ที่จะส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่สถานีทุกคนเห็นความสำคัญและสนับสนุนการดำเนินงานรายการวิทยุชุมชน

2. การกำหนดนโยบายและวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจน

2.1) กรมประชาสัมพันธ์ควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการจัดสรรเวลาให้กับวิทยุชุมชน และกำหนดแผนการมีส่วนร่วมของประชาชน จากการศึกษาที่พบว่าการจัดรายการวิทยุชุมชนอยู่ในช่วงเวลาที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตประชาชนโดยเฉพาะประชาชนในสังคมชนบท ทำให้มีผู้ไม่ได้ฟังรายการวิทยุชุมชนในสัดส่วนที่สูง ซึ่งให้เห็นว่า สิ่งที่กรมประชาสัมพันธ์ควรมีการทบทวนและมีความชัดเจนคือ ควรมีนโยบายชัดเจนในการจัดสรรเวลาให้กับรายการวิทยุชุมชน โดยเฉพาะช่วงรายการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น รวมทั้งควรกำหนดแผนงานที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับโดยกำหนดสัดส่วนที่ชัดเจนตามลำดับขั้นตอน เช่น 1 ปี เพิ่มสัดส่วนรายการของชุมชนให้ได้ร้อยละ 30 ปีที่ 2 เพิ่มให้ได้ร้อยละ 50 ฯลฯ โดยกำหนดเป้าหมาย และแผนปฏิบัติการอย่างจริงจัง มีสำนักหรือส่วนงานรับผิดชอบอย่างชัดเจน

2.2) เนื่องจากงานวิทยุเป็นการสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งนอกเหนือจากวิธีการควบคุมแบบที่เคยมีอยู่ ควรมีกระบวนการควบคุมแบบใหม่ คือการควบคุมทางสังคม เช่น ประชาชนที่มีส่วนร่วมในวิทยุชุมชน หรือชาวบ้านที่เป็นผู้ฟังรายการมีโอกาสมากขึ้นในการตรวจสอบ วิพากษ์วิจารณ์ เสนอแนะ ร้องเรียน หากเกิดกรณีไม่เหมาะสมในการดำเนินงานวิทยุชุมชนขึ้น นอกจากนี้ ยังมีปัญหาในการดำเนินรายการ กล่าวคือผู้ดำเนินรายการวิทยุต้องมีใบผู้ประกาศ ทำให้เป็นข้อจำกัดสำหรับนักจัดรายการวิทยุชุมชนที่มาจากภาคประชาชน ซึ่งจะไม่มีการรับรองตามระเบียบของการควบคุม จึงมีฐานะเป็นผู้ร่วมดำเนินรายการเท่านั้น ดังนั้นวิธีการดำเนินงานที่ดีในประเด็นนี้คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรปรับให้มีกฎระเบียบหรือเกณฑ์ที่เอื้อต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในวิทยุชุมชนในฐานะผู้ใช้สื่อมากยิ่งขึ้น

2.3) วิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาควรกำหนดให้มีหน่วยงานหรือฝ่ายประสานงานช่วยสนับสนุน ในกรณีที่ผู้ฟังมีความประสงค์จะติดต่อกับรายการเพื่อส่งข่าวสารหรือร้องเรียนในประเด็นต่างๆ นอกเหนือจากเวลาออกอากาศ ควร

จัดให้มีหน่วยงานหรือฝ่ายประสานงานขึ้นโดยเฉพาะเพื่อเป็นศูนย์กลางการติดต่อรับประสานงานข้อมูลต่างๆ ในระยะแรกหากมีข้อจำกัดด้านบุคลากรอาจเปิดโทรศัพท์ตอบรับอัตโนมัติที่สามารถรับฝากข้อความไว้ได้ เพื่อลดจุดอ่อนดังกล่าว

2.4) วิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาควรจัดวิทยุชุมชนสัญจรสำหรับพื้นที่ห่างไกลไม่มีโทรศัพท์ และกำหนดให้มีหน่วยงานหรือฝ่ายประสานงานเข้าหาประชาชนและชุมชนในลักษณะเชิงรุกโดยอาศัยวิทยุชุมชนสัญจรในรูปแบบของการบันทึกเทป (ไม่ใช่รายการสด) สัญจรเข้าพื้นที่ และนำเทปบันทึกมาออกอากาศ เพื่อเพิ่มบทบาทในการเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับประชาชน เป็นเวทีแสดงความคิดเห็น และเป็นช่องทางการร้องเรียนและสอบถามข้อมูลให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น และแนวทางปฏิบัติอีกประการหนึ่งคือ ควรจัดตั้งงานหรือฝ่ายที่มีผู้รับผิดชอบดูแลการเข้าหาประชาชนและชุมชนเพื่อเพิ่มช่องทางในการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมรายการและเพิ่มบทบาทดังกล่าว

3. วิทยุชุมชนควรมีการประชาสัมพันธ์เชิงรุก

หากวิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมามีเป้าหมายที่ชัดเจนในการขยายขอบเขตการรับฟังหรือวัตถุประสงค์พิเศษของโครงการฯ ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ วิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาควรมีการประชาสัมพันธ์เชิงรุก หรือจัดให้มีกิจกรรมที่ประเมิณผลได้ โดยมีเป้าหมายชุมชนทุกพื้นที่ที่สัญญาณการกระจายเสียงครอบคลุมถึง เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยุชุมชน ด้วยการสื่อสารทุกรูปแบบที่มีในพื้นที่ เช่น เอกสาร แผ่นพับ หอกระจายข่าว สื่อพื้นบ้าน สื่อบุคคล ฯลฯ รวมทั้งมีการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางเทคนิคของสถานี เช่นหมายเลขโทรศัพท์คุณภาพของไมโครโฟน เป็นต้น

4. การจัดระบบการทำงาน

4.1) วิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาควรกำหนดแนวทางการทำงานร่วมกันให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จากการศึกษาพบว่า ในกฎระเบียบระดับย่อยเฉพาะวิทยุชุมชนอันหมายถึง ในระดับปฏิบัติการภายในวิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมา นั้น กฎระเบียบที่เป็นแนวทางให้กับคณะอนุกรรมการฯ และคณะทำงานฯ ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน อาทิ ระเบียบว่าด้วยการสรรหาคณะทำงานฯ ระเบียบ

ว่าด้วยการสิ้นสภาพคณะทำงานฯ หรือคณะอนุกรรมการฯ ฯลฯ ซึ่งวิद्यุชุมชน จังหวัดนครราชสีมาควรแต่งตั้งคณะทำงานฯ เพื่อยกร่างและกำหนดเป็นระเบียบ ให้ยึดถือปฏิบัติร่วมกันของวิद्यุชุมชน

4.2) วิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาควรวางผังรายการที่ชัดเจน เพื่อให้การปฏิบัติงานของทุกฝ่ายเป็นไปอย่างราบรื่น เกิดความเข้าใจตรงกัน และจัดปัญหาอันอาจเกิดจากการดำเนินงานที่ไม่มีแนวทางชัดเจน วิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมา ควรกำหนดให้มีการประชุม เพื่อวางผังรายการให้ชัดเจนเป็นรูปธรรมมากขึ้น เพื่อเป็นกรอบในการดำเนินการผลิตรายการ ทั้งนี้จากการศึกษาพบปัญหาเกี่ยวกับแผนงานคือ ไม่มีการวางผังรายการประจำเดือนและการวางแผนการดำเนินงานระยะสั้น - ยาวที่ชัดเจน จึงก่อให้เกิดปัญหาในการผลิตรายการ

4.3) วิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาควรตรวจสอบข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง เพื่อป้องกันความเข้าใจผิด ในการผลิตรายการนั้น วิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาควรมีระบบการตรวจสอบข้อมูลก่อนออกอากาศในรายการว่าข้อมูลที่ได้รับนั้น ถูกต้องหรือไม่ โดยเฉพาะข้อมูลที่มีลักษณะร้องเรียนหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง

5. วิद्यุชุมชนควรเตรียมความพร้อมและให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ชุมชน

เนื่องจากวิद्यุชุมชนนั้นจะอยู่ได้ก็เพราะการสนับสนุนจากประชาชน และต้องเป็นประชาชนที่มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้เรื่องวิद्यุชุมชน ดังนั้น จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมด้วยการจัดอบรมเนื้อหาต่างๆ เช่น เรื่องปรัชญา ธรรมชาติ หลักการ การผลิตรายการ เช่น การจัดทำเนื้อหาให้หลากหลาย ครอบคลุมกลุ่มคนทุกกลุ่ม จัดทำเนื้อหาที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน การมีรูปแบบรายการที่หลากหลาย เป็นต้น

6. วิद्यุชุมชนควรมีการประเมินอย่างเป็นระบบ

เป็นหลักการสำคัญของวิद्यุชุมชนว่า ก่อนที่จะจัดรายการนั้น จะต้องมีการสำรวจความต้องการของผู้ฟัง และหลังจากจัดแล้ว ก็ต้องมีการประเมินผลอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง

เนื่องจากการศึกษาพบว่าวิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมายังไม่มี การประเมิน อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง (ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2541- มี.ค.45) ดังนั้นเพื่อให้เกิด ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการมากขึ้น จึงควรกำหนดให้มีหน่วยงานด้านการประเมิน ที่ชัดเจนทั้งนี้ควรมีประเมินหลายๆ ทาง อาทิ ให้ผู้ฟังโทรศัพท์/จดหมาย/ไปรษณีย- บัตร แสดงความคิดเห็น โดยพูดกระตุ้นในรายการอย่างสม่ำเสมอ ฯลฯ และประเมิน อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ อย่างน้อยทุก 3 เดือน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการ ดำเนินงานมากขึ้น

7. มีระบบตลาดที่โปร่งใส

จากการศึกษาที่พบว่า การดำเนินงานวิद्यุชุมชนไม่อนุญาตให้มีระบบ ตลาดหรือการมีผู้สนับสนุนรายการในเชิงธุรกิจเนื่องจากเป็นระเบียบที่กรมประชา- สัมพันธ์กำหนดมา ดังนั้น ปัญหาอย่างหนึ่งของการดำเนินงานวิद्यุชุมชนคือ เมื่อขาด ผู้สนับสนุนรายการจึงขาดงบประมาณสนับสนุนส่งผลให้การดำเนินงานไม่คล่อง ตัวเท่าที่ควร ทั้งนี้เพื่อลดปัญหาดังกล่าว การดำเนินงานวิद्यุชุมชนน่าจะ สามารถมี ระบบตลาดเข้ามาเกี่ยวข้องได้ แต่ผู้ปฏิบัติต้องวางกฎเกณฑ์ร่วมกันเพื่อสร้างความ เข้าใจชัดเจนเนื่องจากหากมีระบบตลาดเข้ามาจะเป็นเรื่องของธุรกิจและผลประโยชน์ มาเกี่ยวข้อง เช่น ระบบตลาดต้องเอื้อประโยชน์แก่วิद्यุชุมชนและชุมชนอย่างแท้จริง การซื้อขายเวลาต้องมีความชัดเจน อาทิ โฆษณาผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อให้เกิด การกระจายรายได้ระหว่างชุมชน ห้ามมิให้มีโฆษณาในลักษณะยั่วยุหรือโน้มน้าว ให้ประชาชนหลงผิด หรือเกิดพฤติกรรมไม่เหมาะสม

8. บทบาทของวิद्यุชุมชน

เนื่องจากการศึกษาพบว่า บทบาทสำคัญของวิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมา คือ บทบาทตามทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง (top-down) กล่าวคือ มีคุณลักษณะของการสื่อสารจากเบื้องบน (หน่วยงานรัฐและรัฐวิสาหกิจ) ไปสู่เบื้องล่าง (ประชาชน) และมีบทบาทตามทิศทางการไหลของข่าวสารในแนวนอน (horizontal) และบทบาทตามทิศทางการไหลของข่าวสารจากล่างขึ้นบน (bottom-up) น้อยมาก ดังนั้น ในการยกระดับความเป็นวิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาให้เป็นวิद्यุชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชนที่แท้จริง วิद्यุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาควรพิจารณา

เพิ่มสัดส่วนของบทบาทตามทิศทางทวิทางของข่าวสารในแนวนอน (horizontal) (การทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกลุ่มต่างๆ) และบทบาทตามทิศทางทวิทางของข่าวสารจากล่างขึ้นบน (bottom-up) (เช่นเพิ่มรายการรับฟังเสียงจากผู้ฟัง)ตามลำดับสัดส่วนจากมากไปหาน้อยและลดสัดส่วนบทบาทตามทิศทางทวิทางของข่าวสารจากบนลงล่าง (top-down) เพื่อให้เกิดการไหลของข่าวสารในทุกทิศทาง

(ข) ข้อเสนอแนะต่อวิทยุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์

คณะวิจัยมีข้อเสนอแนะต่อวิทยุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ดังนี้

1) การฝึกอบรม ควรมีการจัดอบรมชี้แจงเกี่ยวกับกฎระเบียบของกรมประชาสัมพันธ์ในการดำเนินงานเกี่ยวกับการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงรวมไปถึงจัดอบรมข้อที่พึงปฏิบัติได้สำหรับคณะอนุกรรมการและอาสาสมัครฯ วิทยุชุมชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการผลิตรายการเป็นครั้งคราวเมื่อมีมวลชนเพิ่มขึ้นในแต่ละรุ่นและควรมีการนัดประชุมคณะอนุกรรมการอย่างสม่ำเสมอเพื่อติดตามผลงานวิทยุชุมชน

2) การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน การที่จะสร้างแรงจูงใจให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ควรจัดให้มีการฝึกอบรมผู้นำตามแนวทางขององค์กรพัฒนาเอกชนสากลจะทำให้ประชาชนในชุมชนรู้จักการมีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง นั่นคือคนในชุมชนจะมีระเบียบวินัยและรู้จักอุทิศตนเพื่อส่วนรวมจะทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของวิทยุชุมชน

นอกจากนั้น อาจจะมีการเชิญประชาชนเข้ามาร่วมรายการหรือออกไปรายงานนอกสถานที่ ซึ่งจะมีผลในแง่การสื่อสารในลักษณะบอกต่อคือ แยกรับเชิญที่เชิญมาจะเป็นสื่อบุคคลไปกระจายข่าวสารแก่ญาติมิตรสหายให้ฟังรายการที่ตนได้ออกอากาศและจากนั้นอาจจะให้แนะนำแยกรับเชิญคนต่อไปเป็นลักษณะ snowball technique ซึ่งจะทำให้มีผู้ฟังเพิ่มขึ้นจากการที่ได้เชิญชวนประชาชนมาร่วมในรายการ

3) การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ควรมีการประชาสัมพันธ์รายการวิทยุชุมชนผ่านสื่อประเภทต่างๆ โดยวิธีการต่างๆ เช่นผ่านสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ที่ถือว่าเป็นสื่อที่อยู่ในความดูแลของกรมประชาสัมพันธ์

4) **ด้านการบริหารงบประมาณ**เพื่อมาสนับสนุนส่วนหนึ่งควรได้มาจากทุนทางสังคม เช่น จากชมรมอาสาสมัครฯที่เข้ามีส่วนร่วมในวิทยุชุมชนยินดีจ่ายค่าใช้จ่ายต่างๆ อันเกิดจากการที่ตนเข้ามีส่วนร่วมด้วยใจสมัคร และการเปิดรับบริจาคเพื่อสนับสนุนงานของสื่อวิทยุชุมชนโดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ จากองค์กรในชุมชนและสังคม เช่น อบต. เป็นต้น

ส่วนวิธีการอื่นๆ ก็เช่น ทีมวิทยุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์อาจมีการจัดสร้างเครือข่ายประชาสัมพันธ์หรือเครือข่ายวิทยุชุมชนร่วมกันกับจังหวัดอื่นๆ ที่ใกล้เคียงเพื่อช่วยระดมทุนร่วมกัน เช่น จากองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรเช่น องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs)

คณะวิจัยได้สำเนาวิธีหาทุนของ Marty Dulin ผู้บริหารวิทยุชุมชนแห่งเมืองโบลดเดอร์ รัฐโคโลราโดใช้นโยบายหาทุนให้กับวิทยุชุมชนโดยการหาทุนจากการโฆษณาจากร้านค้าปลีกขนาดย่อมและให้พูดโฆษณาสั้นๆ เพียง 1-2 ประโยคเท่านั้น (Marty Dulin, 2001)

5. **การบริหารบุคคลากร** ในส่วนของการขาดบุคลากรที่เข้ามาร่วมในรายการอาจมีการผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนให้แต่ละชุมชนมาร่วมจัดรายการหรือมาร่วมพูดคุยในรายการโดยจัดทำเป็นเวรแต่ละวันไปซึ่งจะไม่ผูกขาดเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง อีกทั้งยังได้บุคคลที่หลากหลายเข้ามาร่วมในรายการ

6. **การจัดทำเนื้อหา** จากการศึกษาที่ทีมวิจัยได้ไปสำรวจกลุ่มตัวอย่างพบว่ากลุ่มตัวอย่างชอบเนื้อหาเกี่ยวกับการเกษตรมากที่สุด ดังนั้น ทางอนุกรรมการผลิตรายการวิทยุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ควรจะเพิ่มรายการที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการเกษตรโดยตรงเพราะปัจจุบันมีรายการประเภทนี้แค่ช่วงเดียวเท่านั้น

7. **บทบาทของวิทยุชุมชน** ปัจจุบันบทบาทของวิทยุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์มีลักษณะการสื่อสารจากบนลงล่าง เพราะฉะนั้นควรเพิ่มสัดส่วนของบทบาทตามทิศทางการไหลของข่าวสารในแนวนอน (horizontal) และบทบาทตามทิศทางการไหลของข่าวสารจากล่างขึ้นบน (bottom-up)

2. ข้อเสนอแนะต่อการกำหนดนโยบายระดับชาติในการปฏิรูปสื่อเพื่อประชาชนและชุมชน

1) เนื่องจากการศึกษาพบว่า ลักษณะโครงสร้างการเป็นเจ้าของที่วิทยุชุมชนยังคงเป็นของรัฐจึงทำให้วิทยุชุมชนที่ปรากฏในปัจจุบันการมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่น้อย ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรกำหนดระยะเวลาที่ชัดเจนในการที่จะจัดสรรคลื่นความถี่ให้กับชุมชน และในอนาคต เมื่อคลื่นความถี่ได้พัฒนาเป็นระบบดิจิทัล ความจำกัดของการจัดสรรความถี่ก็คงแทบจะหมดไป รวมทั้งต้นทุนในด้านอุปกรณ์/เครื่องมือต่างๆ ก็จะลดลงตามไปด้วย

2) แนวคิดวิทยุชุมชนควรเป็นแนวคิดที่ต่อเนื่องและมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องไม่ว่ารัฐบาลใดเข้ามาบริหารประเทศ จะต้องมองว่าวิทยุเป็นสื่อของชุมชน รัฐต้องให้การสนับสนุนโดยให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับฟัง การบริหาร และการดำเนินงาน

3) ต้องมีกฎหมายประกอบการมารองรับ รัฐต้องจัดสรรเงินทุนเพื่อให้ประชาชนมีพลังที่จะดำเนินงานด้านวิทยุชุมชนต่อไปได้

4) จำนวนของคณะกรรมการและคณะอนุกรรมการผลิตรายการวิทยุชุมชนควรมีสัดส่วนที่เหมาะสม จึงควรมีกฎหมายหรือระเบียบกฎเกณฑ์รองรับสิทธิ์ที่พึงมีต่อการผลิตรายการวิทยุชุมชนเช่น สิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล เป็นต้น

5) สำหรับการควบคุมการสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ เช่น การสอบรับรองใบประกาศของภาคประชาชน เนื่องจากวิทยุชุมชน เป็นวิทยุที่เน้นการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในแต่ละแห่ง จึงควรจะมีการสอบ แต่น่าจะให้เป็นไปตามลักษณะของอัตลักษณ์ของแต่ละแห่ง เช่น จัดสอบภาษาท้องถิ่น เป็นต้น

ในส่วนคุณลักษณะของวิทยุชุมชนที่สามารถมีได้อย่างหลากหลายนั้น นั้น ที่มีวิจัยข้อเสนอแบบ (model) จำนวน 3 แบบ ดังนี้

ที่	การเป็นเจ้าของ	ขนาด/จำนวน	การบริหารจัดการ	การควบคุม	แหล่งงบประมาณ	ปัจจัยกำหนดและปัจจัยสนับสนุน
1.	ประชาชน	1 สถานี 1 คลื่นความถี่	ประชาชน : อยู่ในรูปของคณะกรรมาธิการ และมีอาสาสมัคร แบบประจำมีค่าตอบแทน และอาสาสมัครที่ไม่มีค่าตอบแทน	ประชาชนควบคุมกันเองภายใต้กฎระเบียบของสังคมและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง	1) ระดมทุนภายในชุมชน 2) จัดตั้งกองทุนของชุมชน 3) เงินบริจาคของคนในชุมชน และหรือโฆษณาในท้องถิ่น	1) กสท. จัดสรรคลื่นความถี่ให้ประชาชน 2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดการอบรมให้ความรู้เพื่อเตรียมความพร้อมด้านต่างๆ อาทิ การบริหารจัดการ การจัดรายการการดูแลและซ่อมแซมอุปกรณ์สถานี ฯลฯ แก่ประชาชน 3) ชุมชนทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับ 4) ปัจจัยทางสังคม และเศรษฐกิจของแต่ละจังหวัด อาทิ ความเข้มแข็ง และความพร้อมด้านทุนของชุมชน ฯลฯ
2.	ประชาชนเป็นเจ้าของช่วงรายการในสถานีของรัฐ	ช่วงรายการควรมีมากกว่า 3 ชั่วโมง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของชุมชนหรือขนาดของจังหวัด* ได้แก่ 1) จังหวัดที่มีขนาดใหญ่ อาทิ เชียงใหม่ สงขลา นครราชสีมา ฯลฯ ควรมีมากกว่า 8 ชั่วโมง 2) จังหวัดขนาดกลาง อาทิ เชียงราย อุตรดิตถ์ ฯลฯ ควรมีมากกว่า 6 ชั่วโมง 3) จังหวัดขนาดเล็ก อาทิ พิจิตร หนองบัวลำภู ฯลฯ ควรมีมากกว่า 3 ชั่วโมง	1) รัฐควรจัดสรรเวลาให้เป็นของประชาชน รวมทั้งให้อิสระในการดำเนินงานอย่างเต็มที่ 2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดการอบรมให้ความรู้เพื่อเตรียมความพร้อมด้านต่างๆ อาทิ การบริหารจัดการ การจัดรายการ การดูแลและซ่อมแซมอุปกรณ์ สถานี ฯลฯ แก่ประชาชน 3) ชุมชนทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับ 4) ปัจจัยทางสังคม และเศรษฐกิจของแต่ละจังหวัด อาทิ ความเข้มแข็ง และความพร้อมด้านทุนของชุมชน ฯลฯ 5) สถานีจัดสรรเวลา รายการสอดคล้องกับความต้องการหรือวิถีชีวิตของชุมชน

แบบที่	การเป็นเจ้าของ	ขนาด/จำนวน	การบริหารจัดการ	การควบคุม	แหล่งงบประมาณ	ปัจจัยกำหนดและปัจจัยสนับสนุน
3.	รัฐ	..	ดำเนินงานโดยประชาชน โดยบุคลากรของรัฐ มีบทบาทเป็นที่เลียง	ประชาชนและกฎระเบียบของหน่วยงานรัฐ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง	รัฐ (หรือประชาชนส่วนหนึ่ง)	<ol style="list-style-type: none"> 1) ผู้อำนวยการสถานีให้การสนับสนุน ช่วยเหลือ และยกย่องระดับในการมีส่วนร่วมของประชาชน 2) สถานีจัดสรรเวลารายการสอดคล้องกับความต้องการหรือวิถีชีวิตของชุมชน 3) สถานีจัดอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องโดยมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้ และปฏิบัติจริง 4) ภาคประชาชนเข้ามีส่วนร่วม และใช้เป็นโอกาสในการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อม 5) สถานีควรจัด "วิทยุชุมชนสัญจร" ยังพื้นที่ทางไกลและไม่มีโทรทัศน์เพื่อขยายการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน 6) หน่วยงานรัฐที่เป็นเจ้าของเวลากำหนดเป้าหมายนโยบายและแผนงานในการดำเนินการ และชี้แจงให้บุคลากรสถานี และประชาชนที่จะเข้ามีส่วนร่วมรับทราบ

* หมายเหตุ : ขนาดของจังหวัดขึ้นอยู่กับจำนวนประชากร และสภาพทางเศรษฐกิจ ฯลฯ จากตารางข้างต้น ในแต่ละแบบมีรายละเอียด ดังนี้

1.1 แบบ "สื่อประชาธิปไตย"

1) การเป็นเจ้าของ

เนื่องจากการศึกษาพบว่า ลักษณะโครงสร้างการเป็นเจ้าของที่วิทยุชุมชนยังคงเป็นของรัฐจึงทำให้วิทยุชุมชนที่ปรากฏในปัจจุบันมีประชาชนเข้ามีส่วนร่วม น้อยมาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรกำหนดระยะเวลาที่ชัดเจน และดำเนินการอย่างจริงจังในการที่จะจัดสรรคลื่นความถี่ให้กับประชาชน โดยกำหนดให้ 1 ชุมชน 1 สถานีหรือ 1 คลื่นความถี่

2) โครงสร้าง และการบริหารจัดการ

โครงสร้างองค์กรของวิหยชุมชน ควรประกอบด้วยคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนที่คัดเลือกจากคนในชุมชนมีหน้าที่ในการกำกับดูแลเชิงนโยบาย และกำหนดข้อบังคับการทำงานร่วมกัน ฯลฯ

ในการคัดเลือกคณะกรรมการควรให้มีการกระจายและไม่เฉพาะเจาะจง ผู้นำความคิดเห็นหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ควรเปิดโอกาสให้ตัวแทนชุมชนที่สนใจเข้ามีส่วนร่วม โดยการตั้งประชาคม และนำเอาเวทีประชาคมที่มีอยู่ แล้วประสานเครือข่ายที่เป็นชาวบ้านมาร่วมกัน หรือการตั้งเป็นกลุ่ม ชมรม สมาคม ฯลฯ

แนวทางหนึ่งที่จะทำให้ได้กรรมการฯ ที่มาจากตัวแทนของชุมชน คือ การให้ในพื้นที่ระดมความคิดเห็นในการสรรหา โดยอาจสำรวจกลุ่มคน หรือชุมชนในพื้นที่แล้วจึงสรรหาและเสนอให้มีการจัดตั้งเป็นคณะกรรมการ ฯลฯ โดยจัดแบ่งกลุ่มงานต่างๆ อาทิ งานบริหาร งานด้านเทคนิค งานติดตาม และประเมินผลงาน ประสานงาน และงานฝึกอบรม ฯลฯ

การดำเนินงานของวิหยชุมชน ควรมีอาสาสมัครที่เป็นคนในชุมชน มีอาสาสมัครแบบประจำมีค่าตอบแทน กับอาสาสมัครที่ไม่มีค่าตอบแทน โดยคำนึงถึงความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านต่างๆ เช่น ด้านเกษตร ฯลฯ

การมีอาสาสมัครถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลแบบเป็นไปเอง (spontaneous) คือเข้าร่วมเพื่อเป้าหมายในการใช้สื่อแก้ปัญหา และพัฒนาตนเอง/ชุมชน ทั้งนี้ควรเป็นบุคคลที่มีใจรัก หุ่นเท้ทั้งกาย และใจ มีความเสียสละ มีความรักสามัคคี (ในการร่วมมือ) มีจิตสำนึกที่เป็นสาธารณะ ทั้งนี้มีอาสาสมัครที่เป็นตัวแทนจากหลากหลายกลุ่ม กล่าวคือ ควรเป็นบุคคลที่เป็นตัวแทนของชุมชนที่หลากหลายที่ได้จากการสรรหาโดยในการสรรหาบุคคลที่จะเข้ามีส่วนร่วมดังกล่าวควรคำนึงถึงการตัวแทนของภาคประชาชนอย่างแท้จริง และมีวิธีการในการสรรหาในลักษณะเปิดเสรี

นอกจากนี้อาสาสมัครควรมีทั้งที่เป็นอาสาสมัครที่ทำงานเต็มเวลา (full time) และทำงานบางเวลา (part time) และสามารถหมุนเวียนกันได้ตลอดเดือนหรือปี และสามารถทำหน้าที่แทนกันได้ หากมีอาสาสมัครมีภารกิจอื่นสำคัญเร่งด่วน

แนวทางการปฏิบัติที่ต่อเนื่องหลังจากที่ได้อาสาสมัครแล้ว รัฐควรจัดอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพของอาสาสมัครอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอาสาสมัคร

ที่มาจากภาคประชาชน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการมีส่วนร่วมให้กับอาสาสมัคร รวมทั้งเพื่อยกระดับการทำงานวิद्यุชุมชน ให้มีประสิทธิภาพและถูกต้องเหมาะสมยิ่งขึ้น เช่น จัดการฝึกอบรมแนวทางการบริหารและจัดการวิद्यุชุมชนและเทคนิควิธีการจัดรายการหรือการดำเนินรายการวิद्यุชุมชน ฯลฯ แก้อาสาสมัคร เพื่อให้อาสาสมัครที่เป็นผู้ร่วมดำเนินรายการได้พัฒนารายการให้ดึงดูดความสนใจจากผู้ฟังได้มากยิ่งขึ้น ฯลฯ

3) การควบคุม

วิद्यุชุมชนควรมีการควบคุมด้วยประชาชนหรือคนในชุมชนเอง ภายใต้กฎระเบียบของสังคม และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

อย่างไรก็ตาม อีกด้านหนึ่งวิद्यุชุมชนควรมีระบบการตรวจสอบภายในและภายนอก โดยการตรวจสอบภายในนั้น ควรเป็นระบบที่เป็นอิสระ ซึ่งนอกจากบุคลากรภายในจะตรวจสอบเรื่องบัญชีแล้ว ระบบการตรวจสอบควรรวมถึงการตรวจสอบเพื่อการประเมินผลนโยบาย การปฏิบัติ การใช้อำนาจหน้าที่ และคุณภาพของการบริหารและการจัดการ ฯลฯ ด้วย ในด้านของการตรวจสอบภายนอก วิद्यุชุมชนควรเปิดโอกาสหรือจัดหาช่องทางให้บุคคล/กลุ่มคนภายนอก หรือประชาชนสามารถตรวจสอบได้ในทุกแง่มุม เช่นเดียวกับการตรวจสอบภายใน

4) แหล่งงบประมาณ

เรื่องการจัดหางบประมาณนั้น สามารถดำเนินการได้หลายวิธี เช่น ระดมทุนภายในชุมชน ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การจัดตั้งผ้าป่าเพื่อวิद्यุชุมชน ฯลฯ การบริหารจัดการงบประมาณของวิद्यุชุมชน อาจให้มีการจัดตั้งกองทุนที่คนในชุมชนร่วมกันถือหุ้น โดยมีกรรมการบริหารกองทุน ซึ่งเป็นตัวแทนที่คัดเลือกจากคนในชุมชนกันเองทำหน้าที่ในด้านต่างๆ เช่น ทหารายได้ บริหารกองทุน และจัดสรรรายได้ของกองทุนมาสนับสนุนวิद्यุชุมชน ฯลฯ

และที่สำคัญคือ ต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์ร่วมกันอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการบริหารจัดการเรื่องงบประมาณ โดยต้องมีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้

5) ปัจจัยกำหนด และปัจจัยสนับสนุน

- 5.1) หน่วยงานของรัฐ เช่น กสช. จัดสรรคลื่นความถี่ให้ประชาชน
- 5.2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ฯลฯ จัดการอบรมให้ความรู้เพื่อเตรียมความพร้อมด้านต่างๆ อาทิ การบริหารจัดการ การจัด

รายการ การดูแลและซ่อมแซมอุปกรณ์สถานีฯ แก่ประชาชน

5.3) ชุมชนทุกกลุ่มเข้ามีส่วนร่วมในทุกระดับ ทั้งการร่วมเป็นกรรมการ เป็นอาสาสมัครในการช่วยงานด้านต่างๆ

5.4) ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจของแต่ละจังหวัด อาทิ ความเข้มแข็ง และความพร้อมด้านทุนของชุมชน ฯลฯ

สำหรับเรื่องขอบเขตการกระจายเสียงนั้น หากจะให้วิทยุชุมชนเป็นไปตามแนวคิดของวิทยุชุมชนที่ทำการกระจายเสียงในระดับที่แคบ ซึ่งหากจำแนกชุมชนตามพื้นที่เขตปกครองก็ควรให้มีวิทยุชุมชนในระดับตำบล แต่ในกรณีนี้ในตำบลมีหมู่บ้านห่างไกลกัน ให้พิจารณาจำนวนตามพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายกับวิทยุชุมชนในระดับจังหวัด และควรให้มีวิทยุชุมชนเครือข่ายในระดับประเทศ เพื่อเชื่อมโยงชุมชนทั้งหมดของประเทศ

เนื่องจากการดำเนินงานวิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมา/จังหวัดบุรีรัมย์เป็นโครงการนำร่องในระดับรายการเท่านั้น ดังนั้นกรมประชาสัมพันธ์อาจจะทดลองจัดทำโครงการนำร่องสถานีวิทยุชุมชนเต็มรูปแบบกล่าวคือ เป็นการดำเนินงานโดยชุมชนและกลุ่มที่หลากหลาย และมีอำนาจ และมีอิสระในการบริหารและการจัดการ โดยมีบุคลากรสถานีเป็นพี่เลี้ยงช่วยสนับสนุน

1.2 แบบ “สื่อเพื่อประชาธิปไตย”

1) การเป็นเจ้าของ

การมอบเวลาให้กับคณะกรรมการฯ ที่มาจากตัวแทนชุมชนทุกกลุ่ม ที่มีความหลากหลาย และให้ชุมชนบริหารจัดการด้วยตนเอง

ประชาชนเป็นเจ้าของช่วงรายการในสถานีของรัฐ ซึ่งช่วงรายการควรมีมากกว่า 3 ชั่วโมง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของชุมชน หรือขนาดของจังหวัด ได้แก่

- จังหวัดที่มีขนาดใหญ่ อาทิ เชียงใหม่ สงขลา ฯลฯ ควรมีมากกว่า 8 ชั่วโมง
 - จังหวัดขนาดกลาง อาทิ เชียงราย อุตรธานี ฯลฯ ควรมีมากกว่า 6 ชั่วโมง
 - จังหวัดขนาดเล็ก อาทิ พิจิตร หนองบัวลำภู ฯลฯ ควรมีมากกว่า 3 ชั่วโมง
- เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการกำหนดจำนวนช่วงรายการ ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของชุมชน และบริบทของชุมชนแต่ละชุมชน

ในส่วนของการบริหารจัดการ การควบคุม และแหล่งงบประมาณนั้นสามารถใช้แนวทางตามแบบที่ 1 ได้

2) ปัจจัยกำหนด และปัจจัยสนับสนุน

2.1) รัฐควรจัดสรรเวลาให้เป็นของประชาชน รวมทั้งให้อิสระในการดำเนินงานอย่างเต็มที่

2.2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ฯลฯ จัดการอบรมให้ความรู้เพื่อเตรียมความพร้อมด้านต่างๆ อาทิ การบริหารจัดการ การจัดรายการ การดูแลและซ่อมแซมอุปกรณ์สถานี ฯลฯ แก่ประชาชน

2.3) ชุมชนทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับ ทั้งการร่วมเป็นกรรมการ เป็นอาสาสมัครในการช่วยงานด้านต่างๆ

2.4) ปัจจัยทางสังคม และเศรษฐกิจของแต่ละจังหวัด อาทิ ความเข้มแข็งและความพร้อมด้านทุนของชุมชน ฯลฯ

2.5) สถานีจัดสรรเวลารายการให้สอดคล้องกับความต้องการหรือวิถีชีวิตของชุมชน

1.3 แบบ “สื่อเพื่อการเรียนรู้”

โครงสร้างการเป็นเจ้าของแบบ “สื่อเพื่อการเรียนรู้” เป็นโครงสร้างปัจจุบัน (พ.ศ.2544) กล่าวคือ รัฐเป็นเจ้าของสถานี/คลื่นความถี่ แต่มีการบริหารจัดการ การควบคุม แหล่งงบประมาณ และปัจจัยกำหนด และปัจจัยสนับสนุน ดังนี้

1) การบริหารจัดการ

ดำเนินงานโดยประชาชน ขณะที่บุคลากรของรัฐมีบทบาทเป็นพี่เลี้ยง

2) การควบคุม

ควบคุมโดยประชาชน และกฎระเบียบของหน่วยงานรัฐ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

3) แหล่งงบประมาณ

งบประมาณจากรัฐ หรือได้จากประชาชนส่วนหนึ่งด้วยวิธีการระดมทุนภายในชุมชน

4) ปัจจัยกำหนด และปัจจัยสนับสนุน

- 4.1) ผู้อำนวยการสถานี่ให้การสนับสนุน ช่วยเหลือ และยกระดับในการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 4.2) สถานี่จัดสรรเวลารายการให้สอดคล้องกับความต้องการหรือวิถีชีวิตของชุมชน
- 4.3) สถานี่จัดอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องโดยมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้ และปฏิบัติจริง
- 4.4) ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และใช้เป็นโอกาสในการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อม
- 4.5) สถานี่ควรจัด “วิทยุชุมชนสัญจร” ไปยังพื้นที่ห่างไกลและไม่มีโทรทัศน์ เพื่อขยายการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

3. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางในการใช้วิทยุชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

1) เปิดโอกาส สร้าง และกระตุ้นทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในวิทยุชุมชน ซึ่งเมื่อทุกคนมีส่วนร่วม มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ รักและหวงแหนสื่อของตน และพร้อมใจกันใช้วิทยุชุมชนในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ชุมชนจะมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

2) ชุมชนควรกำหนดบทบาทของวิทยุชุมชนในแง่ของการสานความสัมพันธ์ภายในชุมชน และระหว่างชุมชน รวมทั้งบทบาทของการดำรงวัฒนธรรมในรูปแบบของการนำเสนอภาษาถิ่น เรื่องราวที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ฯลฯ

3) การใช้สื่อวิทยุชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งโดยลำพังจะเป็นไปไม่ได้ด้วยความลำบาก เพื่อสัมฤทธิ์ผลจึงควรประสานความร่วมมือจากส่วนอื่นๆ อาทิ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลพื้นที่ เช่น พัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชน รวมทั้งองค์กรเอกชน เป็นต้น เพื่อช่วยเสริมและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

4) ควรพึ่งพาหอกระจายข่าวเพื่อขยายวิทยุชุมชนเป็นลักษณะสื่อแบบผสมผสานเพราะหอกระจายข่าวถือเป็นตัวแปรที่สำคัญที่จะประชาสัมพันธ์งานของวิทยุชุมชนไปสู่ประชาชนในระดับรากหญ้าให้รับทราบ และฝ่ายบริหารเองต้องให้ความช่วยเหลือในการหางบประมาณมาสนับสนุนหอกระจายข่าวเพื่อเป็นค่าซ่อมแซม

คำดูแล เป็นต้น อีกทั้งมีการกำหนดเปิดปิดอย่างเป็นระบบ เป็นการให้สิทธิแก่คนในชุมชนที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (the right to know) ตามรัฐธรรมนูญจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งเร็วขึ้น

5) จัดให้วิทยุชุมชนเป็นศูนย์กลางในการประสานงานระหว่างภาคีรัฐภาคเอกชน และประชาชนทั่วไปเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิทยุชุมชนให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนมากที่สุดซึ่งจะส่งผลไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

4. ข้อเสนอแนะการวิจัยในอนาคต

1) เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยวิทยุชุมชนซึ่งเป็นโครงการนำร่องของกรมประชาสัมพันธ์ ดังนั้นเพื่อให้ได้แนวทางที่เป็นรูปธรรมสำหรับการพัฒนาให้เป็นวิทยุชุมชนอย่างแท้จริง จึงควรวิจัยเชิงทดลองทำวิทยุชุมชนแบบเต็มรูปแบบตาม **สี่ประชาธิปไตย** กล่าวคือ วิทยุชุมชนของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน โดยทำการวิจัยในลักษณะให้คลื่นความถี่กับชุมชน และให้ชุมชนบริหารจัดการเอง และกระจายโครงการวิจัยให้ครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศไทยซึ่งจะทำให้ได้ข้อค้นพบที่อาจมีความเหมือน และหรือความแตกต่างระหว่างพื้นที่แต่ละแห่ง

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้ **สี่วิทยุชุมชนเพื่อการพัฒนาเรียนรู้** ของประชาชนในชุมชนศึกษาถึงบทบาท วิธีการ และแนวทางทั้งในปัจจุบัน และอนาคตสามารถนำมาเป็นคู่มือการใช้สี่วิทยุชุมชนเพื่อการพัฒนาได้

3) ควรมีการศึกษาวิจัยบทบาทของผู้นำชุมชนซึ่งถือว่าเป็นสื่อบุคคลที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อคนในชุมชนและหอกระจายข่าวในการนำหลักและแนวคิดวิทยุชุมชนให้แพร่หลายสู่คนในชุมชนให้แพร่หลายมากที่สุด

4) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงทดลองเรื่อง **เนื้อหาและรูปแบบ**ว่าจะจัดรายการวิทยุชุมชนประเภทใด มีเนื้อหา รูปแบบรายการอย่างไร รวมไปถึงการดำเนินรายการอย่างไรถึงจะเป็นที่สนใจของคนในชุมชนอาจจะเลือกเอาชุมชนใดชุมชนหนึ่งเป็นชุมชนทดลอง

5) ควรมีการศึกษาวิจัยว่าการที่มีผู้เข้าร่วมชมรมอาสาสมัครนักวิทยุชุมชนบุรีรัมย์เป็นจำนวนมากมีวิธีสร้างเครือข่ายได้อย่างไรและมีวิธีการสร้างพลังหรือแรงกระตุ้นให้อาสาสมัครฯ ให้คงอยู่ได้อย่างไร

6) ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบวิทยุชุมชนกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคอาเซียนเพื่อขยายผลออกไปให้กว้างขวางอันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นด้านทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติ

7) นอกจากการวิจัยเชิงทดลองเกี่ยวกับวิทยุชุมชนแล้ว ควรมีการวิจัยเชิงทดลองเกี่ยวกับ**โทรทัศน์ชุมชน**ด้วย ซึ่งนอกจากคุณลักษณะของสื่อที่ให้ผู้เปิดรับสื่อได้เห็นทั้งภาพ และได้ยินเสียง ประกอบกับในขั้นตอนการผลิตนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับวิทยุกระจายเสียงแล้ว วิทยุโทรทัศน์มีความซับซ้อนมากกว่า และการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เปิดรับสื่อโทรทัศน์ ดังนั้นสื่อโทรทัศน์จึงอาจเป็นสื่อหนึ่งที่ตอบสนองความต้องการ และความสนใจของชุมชนได้